ОЦІНКА ДОСТОВІРНОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ[1]

Авдєєва Г. К.

DOI: 10.53672/ej.3.2023.03[1] Check for updates

Анотація. Чи здатні слідчий, прокурор і суд без сторонньої допомоги оцінити достовірність висновку судового експерта? Авдєєва Г. К. розглядає це питання в порівняльно-правовому ключі. За ч. 2 ст. 84 КПК України висновок експерта є процесуальним джерелом доказів; його належність і допустимість встановити порівняно легко, а наукову обґрунтованість, ефективність методів і методик та об'єктивність висновків значно складніше. Емпіричну основу становлять анкетування слідчих, оперативних співробітників, прокурорів, суддів і адвокатів (за даними авторки, 75 % респондентів не можуть самостійно оцінити достовірність висновку, а 78 % підтримують законодавче закріплення залучення обізнаних осіб), аналіз 15 рішень ЄСПЛ, 17 рішень Верховного Суду США, 26 рішень судів України різних юрисдикцій, а також нормативних актів і праць зарубіжних науковців. Авторка показує, як у США експертні докази оцінюють за Правилом 702 Федеральних правил доказування та «критеріями Дауберта», наводить дані звіту PCAST (2016) і ФБР про експертні помилки, а також опитування суддів М. Б. Ковери та Б. Д. Маколіффа, яке засвідчило обмежену здатність суддів розпізнати недостовірні висновки. Описано залучення незалежних фахівців у Німеччині (§ 245 КПК ФРН), Італії, Нідерландах, Великій Британії, Австралії та Китаї і позицію ЄСПЛ, за якою відхилення судом рецензій спеціалістів на висновки експертів порушує ст. 6 Конвенції. Українське регулювання оцінено критично: за Порядком проведення рецензування висновків судових експертів (наказ Мін'юсту від 03.02.2020 № 335/5) рецензування спрямоване лише на вдосконалення майстерності експертів, його здійснюють працівники державних установ, і воно не слугує спростуванню чи підтвердженню висновку. Водночас судова практика, зокрема постанова Верховного Суду від 14.01.2021 у справі № 922/2216/18, уже визнає значення незалежної рецензії. Встановлено, що в усіх досліджених країнах, крім України, для оцінки достовірності висновку залучають незалежну обізнану особу. Разом з Ю. Ю. Ярославом і Б. М. Ісаковичем авторка пропонує доповнити ч. 1 ст. 94 КПК України нормою про рецензування висновку фахівцем з відповідною вищою освітою, науковим ступенем і щонайменше десятирічним досвідом у судовій експертизі. Така рецензія не є джерелом доказів, має допоміжний характер і може стати підставою для повторної (додаткової) експертизи або перехресного допиту експерта й рецензента.

Ключові слова: висновок експерта, оцінка висновку експерта, достовірність висновку експерта, наукова обґрунтованість висновку, рецензування висновку експерта, оскарження висновку експерта, незалежний експерт, критерії Дауберта, перехресний допит, повторна експертиза, порівняльно-правовий аналіз, кримінальне провадження.

Assessing the Reliability of an Expert Opinion as a Source of Evidence in Ukraine and Other Countries: A Comparative Legal Analysis

Avdieieva H. K.

Abstract. Under the Criminal Procedure Code of Ukraine, an expert opinion is a procedural source of evidence assessed for relevance, admissibility and reliability, yet the last criterion is the

hardest for investigators, prosecutors and judges to apply without specialist knowledge. Avdieieva H. K. examines how reliability is assessed in Ukraine and in common-law, continental and Far Eastern jurisdictions. The study combines a questionnaire survey of investigators, operational officers, prosecutors, judges and defence lawyers, in which, according to the author, 75 % of respondents could not evaluate reliability unaided and 78 % favoured statutory involvement of knowledgeable persons, with an analysis of 15 judgments of the European Court of Human Rights, 17 decisions of the US Supreme Court and 26 Ukrainian court decisions, as well as legislation and scholarship from the USA, Germany, Italy, the Netherlands, Canada, the United Kingdom, Australia and China. Drawing on Rule 702 of the Federal Rules of Evidence, the Daubert criteria, the 2016 PCAST report and surveys of judges, the author shows that error rates in forensic science make independent review necessary. In all the jurisdictions studied except Ukraine, an independent knowledgeable person assists in evaluating expert evidence, and the European Court of Human Rights has found that a court's rejection of specialists' reviews of expert opinions breached Article 6 of the Convention. Ukrainian rules confine review of expert opinions to state forensic institutions and to quality improvement. Together with Yaroslav Yu. Yu. and Isakovych B. M., the author proposes amending Article 94(1) of the Code to allow review by a qualified specialist with at least ten years of experience; such a review would not be evidence but could justify a repeat or additional examination or the cross-examination of the expert and the reviewer.

Keywords: expert opinion, reliability of expert evidence, evaluation of evidence, peer review of expert opinions, independent expert, Daubert criteria, cross-examination, repeat forensic examination, comparative law, criminal proceedings, European Court of Human Rights.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 06.09.2021; у номері — 30.06.2023; DOI:* ***10.53672/ej.3.2023.03***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес змінює способи протиправної діяльності. Злочинці активно використовують сучасні науково-технічні засоби і інноваційні технології, залишаючи при цьому специфічні сліди (в т.ч. – цифрові). Це ускладнює роботу слідчого зі збирання доказів та вимагає використання спеціальних знань.

Згідно з ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України висновки експертів є процесуальними джерелами доказів, оцінку яких за своїм внутрішнім переконанням здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд. Критеріями оцінки висновку експерта слугують його належність, допустимість і достовірність. Перші два критерії суб'єктам оцінки зазвичай зрозумілі, а оцінка достовірності висновку експерта в окремих випадках викликає певні труднощі. Анкетування 240 осіб (з них – 150 слідчих, 16 прокурорів, 15 оперативних співробітників, 11 суддів та 28 адвокатів) показало, що загалом 75% респондентів не в змозі без допомоги обізнаних осіб оцінити достовірність висновку експерта. Таку думку висловили 65% слідчих, 64% прокурорів, 87% оперативних співробітників, 73% суддів і 86% адвокатів. Переважна більшість анкетованих (78%) вважають за потрібне законодавчо закріпити залучення обізнаних осіб (незалежних експертів, спеціалістів, рецензентів, фахівців у певній галузі) для допомоги в оцінці достовірності висновку експерта.

Низка вчених вважає, що сторони та суд не мають спеціальних знань, які дозволяють оцінити висновки судових експертів повною мірою, в т.ч. – науково-методичну обґрунтованість і достовірність. [1, С. 56] [2, С. 318] [36, С. 53]. Уільям Кінг и Едвард Магуайр (США) підтримують таку позицію, стверджуючи, що для раціональної оцінки доказової цінності висновку експерта слідчому необхідно пересвідчитися в його достовірності за допомогою іншого незалежного експерта. [3, с. 159].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки висновку експерта досліджуються вченими вже більше ста років. Зокрема, Л.Є. Владимиров ще на початку XX століття стверджував, що через те, що судді не мають спеціальних знань і не в змозі самостійно оцінити висновок експерта, достовірність і об'єктивність висновку експерта повинні презюмуватися [4, С. 236] (вважатися істинними, поки це не буде спростовано). Ю. К. Орлов наголошує на тому, що через відсутність у суб'єктів оцінки висновків експерта спеціальних знань вони не можуть самостійно встановити їх достовірність, повністю довіряють висновкам експерта і завищують їх доказове значення. [5, С. 40]. Недостовірні висновки експерта можуть ввести в оману слідчого (прокурора, суддю) та спричинити появу помилок у прийнятті процесуальних рішень. [6, С. 161]

Проблемам оцінки достовірності висновку експерта як джерела доказів у кримінальному провадженні приділяли увагу такі українські та іноземні науковці: Т. В. Авер'янова, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В.О. Коновалова, О. В. Круть, О. А. Назаров, Г. В. Прохоров-Лукін, О. Р. Росинська, М. Г. Щербаковський, Ю. Ю. Ярослав та ін. Незважаючи на досить широкий спектр досліджуваних проблем в цій галузі, окремі питання залишаються недостатньо опрацьованими. Зокрема, це стосується порядку оцінки достовірності висновку експерта, який включає оцінювання його наукової обґрунтованості, ефективності застосованих експертом методів дослідження і методик, об'єктивності сформульованих експертом висновків.

Метою статті є дослідження порядку оцінки достовірності висновків експерта в Україні, США, Німеччині, Італії, Франції, Нідерландах, Австралії, Китаї та ін. країнах; здійснення порівняльно-правового аналізу нормативно-правового регулювання такої діяльності в різних країнах; дослідження проблем, пов'язаних з реалізацією прав сторони захисту і потерпілого на оскарження висновку експерта; вироблення пропозицій щодо підвищення якості оцінки висновків експерта за критерієм достовірності.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ. В англо-американському кримінальному процесі значну увагу приділено оцінці наукової обгрунтованості експертних висновків через те, що без такої оцінки суди іноді виносили неправосудні рішення. [7, С. 60]. Зокрема, в США в межах проекту «Невинність» («Innocence Project»), метою якого є аналіз неправосудних вироків на основі висновків генетичної експертизи, на сьогодні реабілітовано 375 осіб (серед них 21 особа була засуджена до смертної кари, а 44 особи визнали себе винними в злочинах, яких вони не скоювали). У 259 випадках експертами були припущені помилки при ідентифікації осіб за ДНК. [8].

В США згідно з Правилом 702 Федеральних правил доказування суд під час оцінки доказів (в т. ч. – висновків експерта) для надання свідчень у формі думки або в іншій формі залучає осіб (свідків), які мають спеціальні знання, навички, досвід, відповідну освіту. [9]. При цьому відповідно до рішення Верховного Суду США у справі Kumho Tire Co. v

Carmichael під час оцінки висновків та показань експертів мають використовуватися «критерії Дауберта». [10]. Такими критеріями є: «1) наявність емпіричного підтвердження використаної експертом теорії (методики або методології); 2) наявність наукових публікацій, рецензій з боку наукового співтовариства щодо застосованої експертом теорії (методики, методології); 3) ступінь відомості застосованої експертом теорії науковцям та наявність інформації відносно вірогідності помилки при її використанні; 4) наявність підтримки наукового співтовариства щодо практичного застосування теорії (методики, методології)». [36, С. 51] Засобами оцінки достовірності доказової інформації всіх видів у США слугують їх рецензування і аналіз представниками відповідної наукової спільноти. [11, С. 39].

Дуже цікавими і показовими виявилися дослідження членів американської психологічної асоціації Маргарет Булл Ковера та Брэдли Д. Маколифф. Вчені провели анкетування 554 суддів та встановили, що 17% з них завжди визнають достовірними висновки експерта незалежно від їх повноти і правильності обгрунтування. На рішення цієї частини суддів не впливають навіть негативні наукові публікації з приводу необгрунтованості висновків експерта. 12% суддів вказали, що їм доводилося стикатися з недостовірними висновками експерта, але про це вони дізнавалися вже після прийняття ними процесуального рішення. [12, С. 584]. Отримавши такі результати дослідження, науковці дійшли висновку, що судді не в змозі самостійно оцінити достовірність висновку експерта та запропонували адвокатам залучати експерта відповідної спеціалізації для роз'яснення і перевірки об'єктивності висновків експерта. [12, С. 583]. Дослідники зазначають, що для визнання висновку експерта доказом судді Канади можуть залучити іншого експерта для його аналізу і роз'яснення, а адвокати мають вчасно залучати обізнаних осіб для оцінки достовірності висновків. [12, С. 582].

У звіті групи радників президента США з питань науки і технологій зазначено про наявність численних експертних помилок при дослідженні різних об'єктів. [13, С. 3]. Джонатан Келер вірно стверджує, що висновки експерта є результатом прийняття особою певних рішень, які, як і всі інші рішення, містять неминучий потенціал для помилок. [14, С. 89]. Більшість помилок припускається експертами при порівняльному дослідженні об'єктів експертизи, коли суб'єктивний фактор відіграє найбільшу роль у формуванні експертного висновку. [13, С. 5]. Таке застереження має вкрай важливе значення тому, що в Україні і більшості інших країн практично всі ідентифікаційні завдання судової експертизи вирішуються шляхом порівняльного дослідження об'єктів, а висновки експерта формуються на основі оціночних суджень судового експерта, які можуть містити помилки і стати однією з причин несправедливого судового рішення. [15, С. 37].

За даними Федерального бюро розслідувань (США) результати мікроскопічного експертного дослідження волосся містять помилки не менше, ніж у 90% випадків. [16].

Помилки трапляються також при аналізі ДНК, коли експерт випадково змішує проби, використовує «забруднений» лабораторний посуд або невірно інтерпретує отриманий результат дослідження. Проведений науковцями статистичний аналіз показав, що частота таких помилок досягає 1 з 306 випадків [13, С. 7, 9-10]. Незалежне узагальнення кримінальних проваджень показало, що деякі процесуальні рішення приймалися на основі помилкових висновків експерта, які отримані за допомогою невірно обраних методів дослідження. [13, С. 26]. Тому науковці Денверського університету (США, штат Колорадо) вва-

жають, що незалежне рецензування висновків експертів дозволяє виявити суттєві методологічні недоліки, які вводять в оману суддів. [11, С. 95].

На основі аналізу матеріалів розслідування злочинів і вироків судів вчені Мельбурнського університету зазначають про наявність слідчих і судових помилок у випадках, коли слідчі і судді під час оцінки висновків експертів з дослідження волосся, свинцевих куль, слідів рук, голосу, укусів та ін. об'єктів не залучали обізнаних осіб для аналізу недостовірних висновків експертів, а визнавали їх джерелами доказів лише через те, що експерти мали сертифікати на проведення експертиз. [17, С. 984].

В Нідерландах слідчий суддя за клопотанням обвинуваченого залучає обізнаних осіб для аналізу висновку офіційно залученого експерта. М. Мальш та Я. Фрекелтон зазначають, що суди Нідерландів, спираючись на рішення Європейського суду з прав людини, надають можливість обвинуваченому оскаржити висновки офіційно призначеного експерта шляхом заслуховування запропонованого ним іншого експерта. [18].

Відповідно до ч. 2 ст. 245 Кримінального процесуального кодексу Німеччини суд зобов'язаний за клопотанням підсудного або прокурора залучити обізнану особу для отримання нових та аналізу вже існуючих доказів (в т. ч. – висновку офіційно залученого експерта). [19]. У роз'ясненнях Верховного суду Німеччини зазначено, що під час оцінки висновку експерта необхідно перевіряти зміст і логічну обгрунтованість висновків, правильність застосованих експертом методів та відповідність зазначених ознак експертним методикам, опублікованим в спеціальній літературі. Особливо ретельно таку оцінку Верховний суд Німеччини настійно рекомендує здійснювати у кримінальному провадженні у разі оскарження стороною захисту висновку офіційно призначеного експерта за допомогою рецензії або висновку незалежного експерта, порівнюючи всі матеріали між собою. [20].

В інформаційному бюлетені Регулятора судової експертизи Об'єднаного королівства наголошується на важливості допомоги експертів-свідків під час оцінки висновків експерта та зазначається, що такі особи зобов'язані допомагати судді та присяжним сформувати власну незалежну думку щодо достовірності висновків експерта і надавати наукове обгрунтування їх правильності. [21, С. 7]. У щорічному звіті Регулятора за 2020 р. зазначено про необхідність запровадження більш ретельної перевірки наукових доказів (висновків експерта) шляхом залучення незалежних експертів-свідків, які допомагають здійснити таку оцінку. [22, С. 12].

Шаофан Ване (Китай, кафедра судової експертизи університету м. Ухань) наголошує на важливості аналізу достовірності висновку експерта для уникнення помилок при розслідуванні злочинів. Автор пропонує слідчим, суддям, прокурорам, адвокатам, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим та ін. учасникам провадження для аналізу висновків експерта та їх пояснення залучати спеціальних суб'єктів – експертів-помічників і навіть презентує модель процесуального статусу таких осіб (їх права і обов'язки, рівень освіти і підготовки, тощо). Автором також запропонований алгоритм оцінки достовірності висновку експерта. [23].

В Австралії для визнання висновку експерта джерелом доказів під час його оцінки суди з'ясовують, чи мали сторони по справі доступ до експертних консультацій щодо цього висновку (особливо – у кримінальному провадженні). [17].

Згідно зі ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право залучати своїх «технічних консультантів» для рецензування експертних висновків. [24].

Відсутність у сторони захисту права оскаржувати висновки експертів призводить до звернень до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який у своїх рішеннях неодноразово зазначав про випадки порушення принципу рівності сторін при оскарженні стороною захисту висновків державних експертів. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ «Khodorkovskiy і Lebedev проти росії» від 25.7.2013 зазначено, що відхилення судом звітів спеціалістів, виконаних шляхом дослідження висновків експерта (рецензій на висновки експерта), є порушенням ст. 6 Конвенції (Право на справедливий суд). Європейський Суд також вважає, що відмова національного суду у розгляді в суді рецензії на висновки експертів порушує рівновагу між сторонами захисту і обвинувачення у питанні збору і надання експертних доказів і знехтує принципом рівності сторін. [25].

В Україні дискусійним є питання щодо рецензування висновку державного судового експерта особою, яка не є працівником державної експертної установи. Цьому питанню присвячена низка публікацій і публічних обговорень. [26, С. 2598]. Відповідно до п. 2 «Порядку проведення рецензування висновків судових експертів» [27] метою рецензування висновків є лише вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їхніх майбутніх висновків, а не допомога в оцінці висновку експерта. Рецензування не проводиться з метою спростування чи підтвердження висновків. Водночас, рецензування висновку судового експерта може здійснюватися лише особою, яка є працівником державної експертної установи. Більше того, державні експертні установи не зобов'язані доповідати особам, які призначили рецензовані експертизи, про негативні результати їхнього рецензування. Тобто, є вірогідність того, що основою вироків і рішень суду можуть слугувати помилкові висновки експерта. Тому незалежне рецензування висновку експерта особою, яка має спеціальні знання у тій самій галузі знань, дозволило б встановити факти відповідності експертного дослідження спеціальним методикам, перевірити повноту дослідження і об'єктивність висновків, упевнитися в обґрунтованості отриманих результатів та ін. [28, с. 257].

Представники державних експертних установ України вважають неприпустимим таке рецензування. Проте, окремі науковці, правозахисники і адвокати, навпаки, наголошують на тому, що рецензія на висновок експерта, отримана стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи тощо шляхом безпосереднього звернення до обраного ними фахівця, який має наукові або інші спеціальні знання у відповідній галузі, може бути визнана письмовим доказом. [29].

Через складність оцінки висновку експерта без допомоги обізнаних осіб суди України іноді визнають важливість і правомірність незалежного рецензування висновків експерта. Так, у Постанові Верховного суду України від 14.01.2021 р. по справі № 922/2216/18 наголошено на тому, що «невзяття до уваги» судами рецензії як доказу порушує принцип змагальності сторін, а «рецензія по своїй суті не є повторною чи додатковою експертизою, у ній не оцінюються докази. Експерт, який надає рецензію, оцінює, зокрема, методи і повноту дослідження, логіку висновку». [30]. У Вироку Святошинського районного суду м. Києва від 15 січня 2018 р. за справою № 759/846/17 зазначено, що за результатами аналізу незалежної рецензії на висновок експерта як письмового доказу

суд визнав висновок судово-економічної експертизи № 64/9/2016 необґрунтованим, необ'єктивним та таким, що не відповідає законодавству України. [31].

На відміну від України, в росії незалежне рецензування висновків експерта широко розповсюджене. Рецензентами є приватні експерти та співробітники державних експертних установ, а рецензії використовуються як в процесуальній формі (отримання показань від спеціаліста або залучення рецензії до справи як судження фахівця), так і в непроцесуальній формі (письмові консультації на замовлення сторони захисту і потерпілого). [32]. Російські вчені стверджують, що для спростування позиції сторони обвинувачення сторона захисту має залучати незалежних фахівців для аналізу наукової обгрунтованості висновку експерта і пропонують визнавати рецензії на висновки експерта джерелами доказів. [33, С. 150] [34]. Повною мірою погодитися з такою позицією неможливо тому, що кримінальна відповідальність за необ'єктивну рецензію для рецензента процесуальним законодавством не передбачена. Така відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку передбачена статтею 384 КК України для спеціаліста. Тому рецензування висновку експерта в Україні було б доцільним доручати спеціалістові.

О.А. Назаров на основі аналізу англо-американських та континентальних підходів до оцінки висновків експертів пропонує наблизити українську систему оцінки висновків судових експертів до світових практик шляхом «створення можливості залучення судом досвідчених експертів у якості рецензентів з метою отримання фахової перевірки достовірності наданого в судове засідання висновку експерта». [36, С. 53].

Автор вважає, що для отримання допомоги під час перевірки об'єктивності та достовірності висновку експерта кожна сторона провадження повинна мати законне право звертатися до відповідного фахівця. Результати аналізу висновку експерта фахівець може викласти у вигляді письмового документу – рецензії, консультації, аналітичної записки, висновку спеціаліста, тощо. Такий документ не є джерелом доказів, але у разі виявлення у висновку експерта помилок, які вплинули на формулювання висновків, він має розглядатися слідчим (судом) і слугувати підґрунтям для призначення повторної або додаткової експертизи. Додаткова експертиза може бути призначена для перевірки або уточнення спірної інформації, на яку звернув увагу рецензент під час рецензування висновку експерта. Запровадження рецензування висновків експерта та перехресного допиту рецензента та виконавця рецензованого висновку під час оцінки його достовірності як джерела доказів дозволить зменшити кількість слідчих (судових) помилок.

Важливість незалежного рецензування висновків експерта підтверджується запропонованим Президентом України в Указі № 837/2019 запровадженням рецензування висновку судового експерта та оцінювання якості наданої правової допомоги з використанням інструменту рецензування («*peer review*»). Відповідно до цього Указу Г. К. Авдєєва, Ю. Ю. Ярослав та Б. М. Ісакович пропонують доповнити ч.1 ст. 94 КПК України таким текстом: «Для допомоги в оцінці достовірності висновку експерта може здійснюватися його аналіз (рецензування) особою, яка має відповідну вищу освіту, науковий ступінь та практичний досвід роботи не менше 10 років у сфері судової експертизи. Результати такого аналізу не є джерелом доказів, а мають допоміжний (консультативний) технічний характер, не можуть містити оцінку доказів, вказівки про те, яке процесуальне рішення має бути прийнято, але у разі виявлення у висновку експерта помилок, які вплинули на формулювання висновків, він має розглядатися слідчим (слідчим суддею, судом) і слугу-

вати підґрунтям для призначення повторної (додаткової) експертизи або проведення перехресного допиту експерта та рецензента». Більше того, Ю. Ю. Ярослав детально дослідив напрями роботи рецензента з висновком експерта та запропонував алгоритм такого рецензування. [35].

Висновки. На основі порівняльно-правового аналізу підходів країн англо-американської системи права (США, Канади, Великої Британії, Австралії та ін.), континентальної (Італії, Німеччини, Нідерландів та ін. країнах ЄС, росії, України та ін. країн) та далекосхідної системи (наприклад, Китаю), до оцінки висновків експерта як джерела доказів за критерієм достовірності, встановлено, що в усіх зазначених країнах, окрім України, для допомоги в оцінці достовірності висновків експерта залучається незалежна обізнана особа, яка має спеціальні знання у відповідній галузі. Слідчим і судом залучаються обізнані особи, які, в основному, іменуються експертами-свідками або технічними помічниками. Сторона захисту залучає незалежного експерта (технічного помічника) для проведення альтернативного експертного дослідження або рецензування висновку офіційно призначеного експерта. В деяких країнах (США, Німеччина, Італія та ін.) у разі незгоди сторони захисту з висновками офіційно призначеного експерта залучення незалежного експерта для аналізу достовірності висновку є обов'язковим. Більше того, в Німеччині, Австралії та ін. країнах висновок експерта визнається судом джерелом доказів лише після того, як він упевниться в реалізації стороною захисту права на залучення незалежного експерта або рецензента експертного висновку. Така особа зобов'язана в усній або письмовій формі надати суду, присяжним, сторонам провадження та потерпілому (на їх запит) свої судження щодо сутності встановлених експертом фактів, повноти дослідження, правильності застосованих експертом методів і методик, обгрунтованості висновків. У разі розбіжностей думок офіційно призначеного експерта і незалежного експерта або рецензента для формування неупередженої об'єктивної оцінки висновку експерта суд здійснює їх перехресний допит.

Залучення обізнаних осіб для допомоги в оцінці висновків експерта пов'язано з доведеною науковцями наявністю помилок в експертних висновках, які слугували підгрунтям для прийняття несправедливих процесуальних рішень (навіть смертних вироків).

Для реалізації прав осіб на справедливе правосуддя такий порядок оцінки достовірності висновків експерта було б доцільним запровадити і в Україні.

Узагальнення і аналіз результатів анкетування слідчих, суддів, оперативних працівників, прокурорів і адвокатів України показав, що зазначені особи не в змозі без допомоги обізнаних осіб, які мають спеціальні знання у певній галузі, здійснити оцінку достовірності висновку експерта. Переважна більшість зазначених осіб підтримують внесення змін до процесуального законодавства України щодо надання можливості процесуальним особам залучати обізнаних осіб для допомоги в оцінці достовірності висновків експерта.

Для допомоги в оцінці достовірності висновку експерта як джерела доказів було б доцільно внести зміни до законодавства України щодо процесуальної регламентації процесу їх рецензування обізнаними особами з тієї самої галузі знань. Така рецензія не може слугувати джерелом доказів, а має мати допоміжний (консультативний, технічний) характер. В рецензії не можуть міститися оцінка доказів або судження рецензента про те, яке

процесуальне рішення має бути прийнято процесуальною особою. У разі виявлення у висновку експерта помилок, які вплинули на формулювання висновків, рецензія має розглядатися слідчим (слідчим суддею, судом) і слугувати підґрунтям для призначення повторної (додаткової) експертизи або проведення перехресного допиту експерта та рецензента.

Список використаних джерел

1. Щербаковский М. Г. Рецензия заключения судебного эксперта и письменное разъяснение специалиста: сходство и различие. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 65. Київ, 2020. С. 52-63. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.05

2. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И., Зинин А. М. Теория судебной зкспертизы: учебник. Москва: Норма, 2009. 384 с.

3. William King &Edward Maguire. Assessing the Performance of Systems Designed to Process Criminal Forensic Evidence. Forensic Science Policy & Management: An International Journal. Volume 1, 2009. Pages 159-170. DOI: https://doi.org/10.1080/19409041003611143

4. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части общая и особенная. СПб. : Изд. книж. магазина «Законоведение», 1910. 331 с.

5. Орлов Ю. К. Заключение експерта и его оценка (по уголовным делам) : учеб. пособие. Москва: Юристъ,1995. 64 с.

6. Романюк В. Б. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

7. Forensic science on trial / House of commons. Science and technology Committee. 7th report. March. 2005. URL: http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200405/cmselect/cmsctech/96/96i.pdf

8. DNA Exonerations in the United States. URL: https://innocenceproject.org/dna-exonerations-in-the-united-states/

9. Federal Rules of Evidence. 2021. Official Edition (Федеральні правила доказування США). URL: https://www.rulesofevidence.org/table-of-contents/

10. Kumho Tire Co. v Carmichael, 526 U.S. 137 (1999). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/526/137/

11. Edmond, Gary and Cole, Simon A. and Cunliffe, Emma and Roberts, Andrew J. Admissibility Compared: The Reception of Incriminating Expert Evidence (i.e., Forensic Science) in Four Adversarial Jurisdictions (2014). (2014) 3 University of Denver Criminal Law Review 31-109. URL: https://ssrn.com/abstract=2396871

12. Kovera, M. B., & McAuliff, B. D. (2000). The effects of peer review and evidence quality on judge evaluations of psychological science: Are judges effective gatekeepers? Journal of Applied Psychology, 85(4), 574–586. DOI: https://doi.org/10.1037/0021-9010.85.4.574

13. Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods. Report to the President. Executive Office of the President. President's

Council of Advisors on Science and Technology. September 2016. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/microsites/ostp/PCAST/pcast_forensic_science_report_final.pdf

14. Jonathan J. Koehler, Proficiency tests to estimate error rates in the forensic sciences, Law, Probability and Risk, Volume 12, Issue 1, March 2013, Pages 89–98. DOI: https://doi.org/10.1093/lpr/mgs013

15. Авдєєва Г.К., Коновалова В.О. Проблеми вирішення розумових завдань при формуванні експертних висновків. Актуальні проблеми протидії злочинності : матеріали наук. конф. за результатами роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочин-ності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундаментал. темами у 2019 р. (м. Харків, 23 груд. 2019 р.) / редкол.: В. С. Батиргареєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтєєва та ін. Харків : Право, 2019. С. 35-37.

16. FBI Testimony on Microscopic Hair Analysis Contained Errors in at Least 90 Percent of Cases in Ongoing Review. Washington, D.C. April 20, 2015. URL: https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-testimony-on-microscopic-hair-analysis-contained-errors-in-at-least-90-percent-of-cases-in-ongoing-review

17. Martire, K., & Edmond, G. (2017). Rethinking expert opinion evidence. Melbourne University Law Review, 40(3), 967-998. URL: https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.979608274688542

18. Malsch, M., & Freckelton, I. (2005). Expert Bias and Partisanship: A Comparison Between Australia and the Netherlands. Psychology, Public Policy, and Law, 11(1), 42–61. DOI: https://doi.org/10.1037/1076-8971.11.1.42

19. Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. Stand: 01.02.2021 aufgrund Gesetzes vom 03.12.2020 (BGBl. I S. 2678). § 245 Umfang der Beweisaufnahme; präsente Beweismittel. URL: https://dejure.org/gesetze/StPO/245.html

20. Esposito, A., & Safferling, C. (2008). Report – Recent Case Law of the Bundesgerichtshof (Federal Court of Justice) in Strafsachen (Criminal Law). German Law Journal, 9(5), 683-710. DOI:10.1017/S2071832200000067

21. The Forensic Science Regulator. Information. Legal Obligations. FSR-I-400. Issue 7. 2019. 5 St Philip's Place Colmore Row Birmingham B3 2PW . Issue 7. 178 p. https://www.gov.uk/government/organisations/forensic-science-regulator

22. Forensic Science Regulator annual report 2020. PDF, 82 pages. 13 January 2021. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/950087/FSR_Annual_Report_2019-2020_Issue_1.pdf

23. Shaofang Wang, The Ways and Means of Review on Expert Opinion. Glob J of Forensic Sci & Med 1(1): 2018. DOI: 10.33552/GJSFM.2018.01.000505

24. Codice di procedura penale Parte Prima (Кодекс кримінального процесу. Частина перша) Altalex eBook , 2011. Italy. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4357/file/Italy_CPC_updated_till_2012_Part_1_it.pdf

25. Case of Khodorkovskiy And Lebedev v. Russia. 25/10/2013. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-122697%22]}

26. Vasyl Y. Tatsiy, Vladimir A. Zhuravel, Galina K. Avdeeva. Independent forensic medical examination as a mean of proving the facts of a torture usage. Wiadomości Lekarskie 2019, tom LXXII, nr 12 cz. II. Warsaw : Wydawnictwo Aluna. P.P. 2596-2601. DOI: 10.36740/WLek201912234

27. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів: Наказ Міністерства Юстиції України № 335/5 від 03.02.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text

28. Zhuravel, V.A., Konovalova, V.E., & Avdeyeva, G.K. (2021). Reliability evaluation of a forensic expert's opinion: World practices and Ukrainian realities. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 28(2), 252-261. DOI: 10.37635/jnalsu.28(2).2021.252-261

29. Бучинський Йосип (12 лютого 2019). Рецензія на висновок експерта — баласт чи рятувальний круг для бізнесу? Юридична газета on-line : Всеукраїнське щотижневе юридичне видання. №7 (661). URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/recenziya-na-visnovok-eksperta--balast-chi-ryatuvalniy-krug-dlya-biznesu.html

30. Постанова Верховного суду України від 14.01.2021 р. по справі № 922/2216/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94151198

31. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 15 січня 2018 р. за справою № 759/846/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/71570540

32. Отзыв официального оппонента Российской Елены Рафаиловны доктора юридических наук, профессора директора Института судебных экспертиз Московского государственного юридического университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА) на диссертацию Самутичевой Е. Ю. на тему «Заключение эксперта и его оценка в уголовном процессе (сравнительно-правовое исследование)». URL: https://istina.msu.ru/dissertations/12232733/

33. Россинская Е.Р., Галяшина Е.И. Настольная книга судьи: судебная экспертиза. Москва: Проспект, 2010. 464 с.

34. Савицкая И.Г. К вопросу о привлечении специалиста к оценке экспертного заключения // Материалы 5-й Международной научно-практической конференции «Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях». Москва: Проспект, 22-23 января 2015 г. С. 415-418.

35. Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. Київ, 2019. № 3 (19). Дата публікації: 10.09.2019. URL:

36. Назаров О.А. Огляд англо-американських та континентальних підходів до оцінки висновків експертів у порівнянні з особливостями української перевірки (рецензування) висновків експертів // Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції - дискусії (м. Київ, 19 жовтня 2020 року). Київ : Видавець ЕРНЖ «СПЕЗП і СЗЮП», 2020. С. 49 - 55. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/3507-nazarov-o-a-oglyad-anglo-

amerikanskikh-ta-kontinentalnikh-pidkhodiv-do-otsinki-visnovkiv-ekspertiv-u-porivnyanni-z-osoblivostyami-ukrajinskoji-perevirki-retsenzuvannya-visnovkiv-ekspertiv

Качество досудебного расследования и судебного рассмотрения во многом зависит от эффективности использования специальных знаний в судебно-следственной практике. Актуальность исследуемой в статье проблематики обусловлена необходимостью объективной оценки достоверности заключений экспертов, которую без привлечения специалистов соответствующей экспертной специальности часто осуществить невозможно, о чем свидетельствуют результаты опроса 240 потенциальных участников уголовного судопроизводства (150 следователей, 15 оперативных сотрудников, 16 прокуроров, 28 адвокатов и 11 судей). Для достижения целей исследования проведен анализ подходов к оценке достоверности заключений эксперта в 15 решениях Европейского суда по правам человека и 17 решениях Верховного Суда США, в 14 приговорах судов уголовной юрисдикции и 12 решениях и постановлениях судов гражданской и хозяйственной юрисдикции Украины, осуществлен сравнительно-правовой анализ подходов к оценке заключения эксперта как источника доказательств, содержащихся в ряде международных, украинских и зарубежных нормативно-правовых актах и публикациях ученых Украины, США, Германии, Италии, Нидерландов, Канады, Великобритании, Австралии, Китая, рф и др. Доказано, что осуществить оценку научной обоснованности заключения эксперта, эффективности применяемых экспертом методов исследования и методик, объективности выводов поможет рецензия соответствующего специалиста, которая не может служить источником доказательств, а носит лишь вспомогательный (консультативный, технический) характер и может быть основой для назначения повторной (дополнительной) экспертизы или проведения перекрестного судебного допроса эксперта и рецензента.

Ключевые слова: оценка заключения эксперта, достоверность заключения эксперта, обоснованность заключения эксперта, рецензирование заключения эксперта, обжалование заключения эксперта

Якість досудового розслідування та судового розгляду багато в чому залежить від ефективності використання спеціальних знань у судово-слідчій практиці. Актуальність досліджуваної в статті проблематики обумовлена необхідністю об'єктивної оцінки достовірності висновків експертів, яку без залучення фахівців відповідної експертної спеціальності часто здійснити неможливо, про що свідчать результати опитування 240 потенційних учасників кримінального провадження (150 слідчих, 15 оперативних співробітників, 16 прокурорів, 28 адвокатів та 11 суддів). Для досягнення цілей дослідження здійснено аналіз підходів до оцінки достовірності висновків експерта у 15 рішеннях Європейського суду з прав людини та 17 рішеннях Верховного Суду США, у 14 вироках судів кримінальної юрисдикції та 12 рішеннях і постановах судів цивільної та господарської юрисдикції України, проведено порівняльно-правовий аналіз підходів щодо оцінки висновку експерта як джерела доказів, які містяться в низці міжнародних, українських та зарубіжних нормативно-правових актах і публікаціях науковців України, США, Німеччини, Італії, Нідерландів, Канади, Великобританії, Австралії, Китаю, рф та ін. Доведено, що здійснити оцінку наукової обґрунтованості висновку експерта, ефективності застосованих експертом методів дослідження і методик, об'єктивності висновків допоможе рецензія відповідного фахівця, яка не може слугувати джерелом доказів, а має лише допоміжний (консультативний, технічний) характер і може бути підґрунтям для призначення повторної (додаткової) експертизи або проведення перехресного судового допиту експерта та рецензента.

Ключові слова: *оцінка висновку експерта, достовірність висновку експерта, обґрунтованість висновку експерта, рецензування висновку експерта, оскарження висновку експерта*

References

1. Avdieieva H. K. Otsinka dostovirnosti vysnovku eksperta yak dzherela dokaziv v Ukraini ta v inshykh krainakh: porivnialno-pravovyi analiz [Assessing the Reliability of an Expert Opinion as a Source of Evidence in Ukraine and Other Countries: A Comparative Legal Analysis]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2023. Vol. 8, No. 3 (45). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.3.2023.03. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/5654-avdeeva-g-k-otsinka-dostovirnosti-visnovku-eksperta-yak-dzherela-dokaziv-v-ukrajini-ta-v-inshikh-krajinakh-porivnyalno-pravovij-analiz (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].